

Володимир СУПРУНЕНКО

МОСКВА Й МОСКВИЧІ

(ПОПУТНИЙ ПОГЛЯД ПРОВІНЦІАЛА)

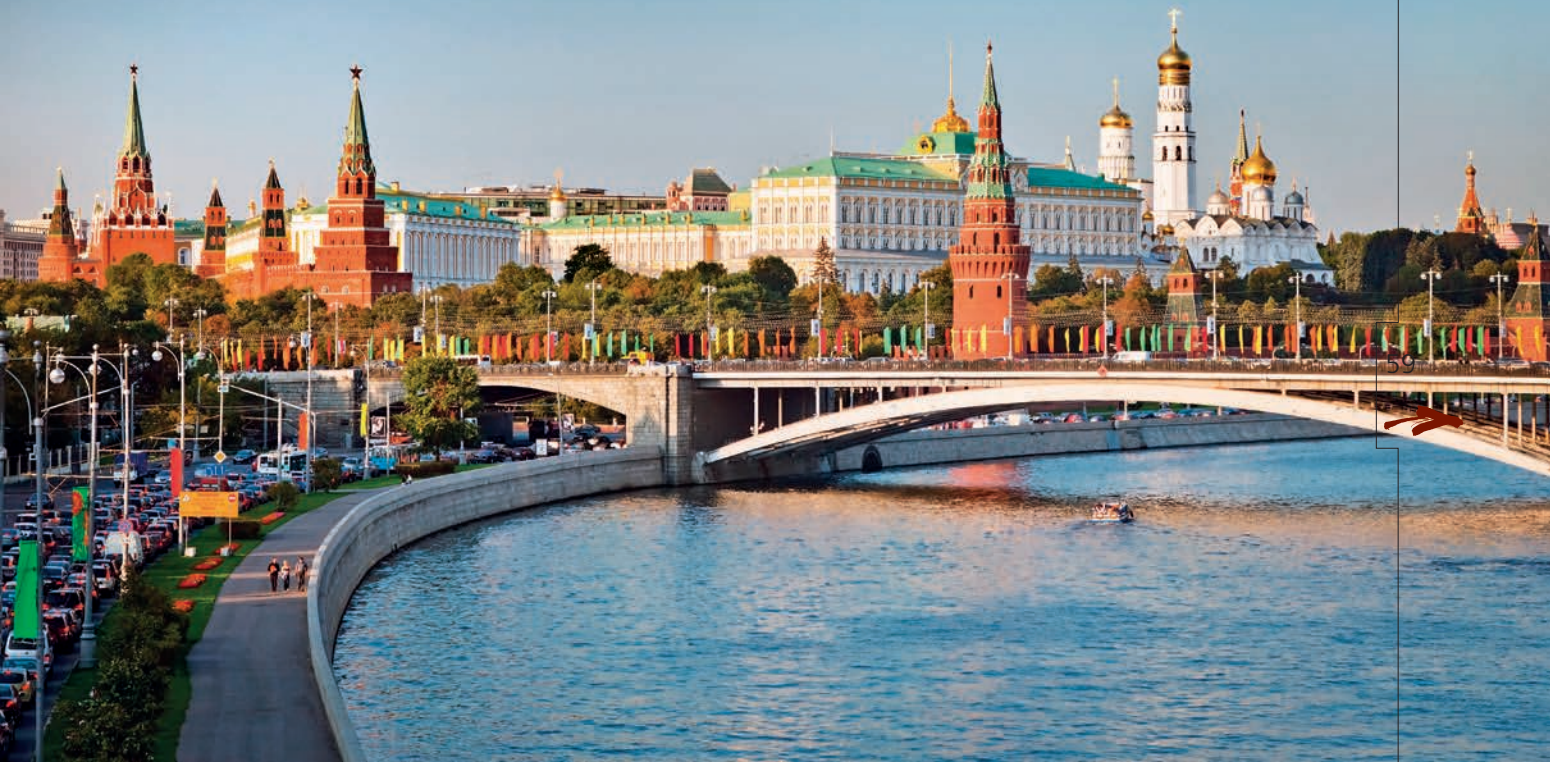
...Зі смоленської глибинки вискакую на «Мінку» – вдень і вночі заповнене транспортом та гулом Московсько-Мінське шосе – і в потоці машин кручу педалі до Москви. Небо то вкривається грозowymi хмарами, то все навколо раптом осягається дивним жовтогарячим світлом – дедалі ближче до першопрестольної, все відчутніше її потужний нерівний подих. Він то обдає жаром, то враз охоплює холодом. Я зрідка зупиняюся, нашвидку перекушую, підбадьорюю себе чаєм. Торговці приймають мене за столичного мешканця. І ціни заламують, і дивляться то скося, то насторожено, то байдужливо. Якщо трапляється якась затримка, часто з язика зривається: «Ці москвичі...». Я мовчки відходжу вбік, зазвичай із кухлем чаю прилаштовуюся на якомусь узвишші, подумки «прокручую» шлях, що його подолав велосипедом від України до Росії, і звично міркую про побачене та почуте.

Ми звикаємо до осілості, сталості, незмінності побуту, свого середовища. Часом навіть здається, що лише так правильно, що так має бути скрізь і з усіма. На жаль (чи радше на щастя), скрізь – інакше життя. Спостерігай, вивчай, усмоктуй його, а може, й примірай на себе! На різних широтах мені довелося побувати, різними землями та країнами проїхати, різними містами і місцинам дивуватися. Що край, то й звичай, що місто, то й норів, що сільце, то й інше сільце, що хутирок, то й свій говірок, що хатка, то й інша гадка. Цього разу предмет мого мандрівного дослідження – Москва та її столичний норів, специфічний московський говірок, який позначився не тільки на мові її мешканців.

Так уже склалося в радянській імперії, що «столичність» її головного міста багато в чому переймали (і продовжують переймати!) стольні республіканські центри-мільйонники. З-поміж них і мій рідний Київ...

То що це за звір такий, москвич? Із чим і як його їдять та що (кого!) їсть він? Пам'ятаєте, був такий веселий фільм, у якому герой, зіштовхнувшись із малолітнім іноземцем, наївно здивовано вигукував: «Ти диви, такий малий, а вже турок!». Якби на місці турчєнати був би будь-який московський пацан, той-таки герой цілком міг би вимовити ту саму фразу, що, правда, в дещо іншому варіанті: «Ти диви, такий малий, а вже москвич!». А коли б трохи помізькував, то не-

одмінно б додав: «І вже мільйонер!». Річ у тім, що мешканець заштатного районного містечка, загубленого в оренбурзьких степах, народжується в тісній квартирці, яка разом із усім нажитим її господарями слова доброго не варта. Навіть не хороми або особняк, а звичайна московська квартира, власником котрої автоматично стає прописане в ній московське немовля, коштує не один мільйон рублів. Нехай ці гроші не в кишені юного москвича, хай він ними не може розпорядитися, однак усвідомлення того, що вони в нього є, що в майбутньому, не втрачаючи московського даху, а просто здаючи квартиру, можна цілком безбідно існувати, розмальовує московські обличчя райдушними

барвами самовдоволення та переваги. І хоч би як хотілося заздрісникам, аби було навпаки, привілеї, що ними наділяє людину доля при народженні, стають надалі проводирем цієї долі. Народжений плазувати... Син мого заможного знайомого після сорока років раптом опинився вибитим із грошової колії, однак не квапиться знову опинятися на коні. «Моє від мене нікуди не дінеться, – каже він. – Від «хати», де мешкають «предки», і мені шматок перепаде. На хліб вистачить. Навіть із маслом. А ще бабця є, а я в неї улюблений онучок...». Сказано це спокійним тоном із вкрай діловим усвідомленням правильності її, головної, моральності саме такої позиції. Тож, гадаю, квартирне питання, всупереч твердженню класика, аж ніяк не зіпсувало столичного мешканця, воно просто стало його другим «я». Утім, мешканця столиці не лише кинуло б у розпач, сповнило б жахом, а й миттєво знищило морально (а може, й фізично) запитання-прохання, що його в булгаковському романі «Майстер і Маргарита» поставив Азazel-ло Воланду: «Дозвольте, месіре, викинути його геть із Москви?». Свого часу за сто першим підмосковним кілометром опинялося чимало норавливих москвичів. Щоправда, нічого з ними не траплялося – виживали. Минав час, і багато хто з них повертався до своїх розорених, проте, як і раніше, рідних і милих столичних гніздечок.

Чим вабить столиця? А тим же, чим повія – підлітка. Статурою та її опуклостями, запахом, обіцяльним і звабливим блиском очей. Цього доб-

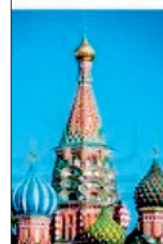
ра в столиці з лихвою. А ще – грошей, які струмочками стікаються сюди з усіх кінців імперії. Люднa та хлібна Москва завжди, недороду в ній не було майже ніколи. «Хліб-сіль скуштувати, дзвін красний послухати» їздили раніше до столиці. Сьогодні ж «до Москви вирушати – тільки щоб гріш добувати». Втім, по дзвін та пісні теж ідуть. Сподіваючись, що дзвін або пісня, одного разу пролунавши з московських висот, із якими не можуть зрівнятися навіть гімалайські (не кажучи вже про кавказькі чи алтайські), обернуться тією ж монетою. Згідно з опитуваннями, проведеними Центром міграційних досліджень у 10 регіональних центрах Росії, до Москви прагне потрапити кожен другий росіянин.

Від Москви до самих до окраїн чутно поголос: «Це москвичі скупчили... Тут московська земля...». Москва, як казали в давнину, не клином зійшлася, у неї околиці нема. Москвичі з грошима виявилися незримо всюдисущими. У Москві – царство, у селі – рай. Звісно, помору, мещеряку, волжанину чи уральцю зі своїм раєм під московським царським дахом робити немає чого. Як казав наш незабутній Григорій Сковорода, «всякому місту – звичай і права, всяка тримає свій ум голова...». Москвичеві ж столичного царства замало, він і на сільський рай прагне поширити свій звичай і права, підживлені солідним рахунком у банку. Рука Москви простягнулася від північних морів до кримських пляжів. Однак завжди й скрізь устигнути все одно не вдається. Москвич метушиться, поспішає,

крутиться, як муха в окропі. «Ми наче загнані конячки», – зітхала одна, аж ніяк не схожа на виснажену шкапу дамочка, кокетливо поправляючи пасмо волосся з модною сивиною. Навіть сльозинку проронила.

Утім, Москва, як відомо, сльозам не вірить, з чужої біди не плаче. Першопрестольна судиться своїм судом. У земних межах немає їй ні указу, ні наказу. Є, щоправда, найвищий суд. Але й до нього в Білокам'яної, де сорок сороків церков, свій підхід. І якщо Москву судить сам Господь, то, як правило, на її ж користь. Столицю навряд чи розжалоблять ридання дрібного торговця, який розорився, обікраденої на вокзалі провінціалки чи побитого робітника-таджика. Однак вистачить однієї сльозинки чиновника, вхожого в міністерські кабінети, щоб його облагодіяли сановні особи (як не зглянутися на рідного московського чоловічка?!). Повірить столиця, ще і як повірить сльозам актора, депутата, світської левиці, видовищно й доречно, з почуттям і толком пролитим приселюдно в об'єкті телекамер.

Гроші, як малі діти, потребують особливий турботи, уваги й, звісно ж, приросту. Тому москвич діловитий, прагматичний, розважливий. У мобільнику мого давнього шкільного приятеля, який уже років десять мешкає в Москві, замість звичних гудків (у крайньому разі якоїсь популярної мелодії) вимогливо й жорстко лунає: «Ви зателефонували дуже серйозній і діловій особі. Будьте з нею гранично коректні та шанобливі. Кажіть коротко й по суті. Зайвих запи-

тань не ставте. Цінуюте її і ваш час». На цій фразі моє спілкування з приятелем-москвичем нерідко й закінчується. Ми, між іншим, не зустрічалися вже років зо три. Я продовжую цінувати його час. Свій, до речі, теж.

У стольному граді Києві я почув модне серед молоді слівце «нарядність». Означає воно оригінальність, елітність, «просунутість», звичайно, з певною часткою показушності й похвальби. Усього цього задосить і в Москві. Вона «нарядна» не тільки в архітектурі, мозаїчності рекламних вивісок, золототерхості храмів, що, до слова, вже не викликає невгамовного захвату. Свою особливість, винайтовість, наближеність до світу (чи клубу?) сильних москвич не проти продемонструвати перед приїжджими. Втомленим суєтною буденністю, весь у справах і боргах, він, з родинного чи службового обов'язку радіючи гостю, наче й для себе заново відкриває велич і дива столиці. При цьому, звісно, не забуваючи й власну «нарядність» продемонструвати.

«Кто в Москве не бывал, тот красоты не видал», – казали бували люди. У Москві, як відомо, хіба що пташиного молока немає, тут і кури золоті яйця несуть, і дощі з монет проливаються, і московський бруд не бруднить. Усе можуть чарівники, фокусники, королі. І москвичі. Столичного мешканця важко чимось здивувати, він знає все, про все й про всіх. Завичай із перших рук і вуст. Та нерідко, опинившись за межами окружного кільця, москвич починає задихатися в провінційних виразах і тиховоддях і не в змозі розібратися в найпростіших житейських питаннях. Ні, він не переплутає Гоголя з Гегелем, однак те, що Волга впадає в Каспійське море, а коні їдять овес, може виявитися для нього не безперечним. Утім, москвичі, які охоче купують заміську нерухомість у близькому й далекому Підмосков'ї та навіть у віддалених тверських, володимирських, рязанських селах, швидко стали доками і в російській географії, і в сільському господарстві.

Славна Москва не тільки калачами та дзвонами, від яких дзвін по всій імперії (чутно їх, до речі, й в Україні). У Москві бояр, князьків, знаменитостей різного калібру, наче грибів після дощу. Їх на вулиці не побачиш, у метро з

ними не зіштовхнешся, і все-таки... вони нехай у віртуальній (телеекранній), але гіпотетично досяжній близькості. Цього досить, аби москвич відчував їхню енергетику й нею час від часу підживлювався. «У людей є незламна потреба відігравати у житті роль, бути долученим до чогось найголовнішого, до центру, що визначає людські долі», – писав Микола Бердяєв. Хоч як на Бога сподівайся, він усе-таки далеченько, а цар зовсім близько. Хоча й за високими стінами, але – поруч. А вже про армаду чиновних осіб рангом нижче годі й казати – їхнє сусідство може стати у пригоді будь-якої миті. Нерідко й стає. За всіх часів влада першопрестольної творила блага насамперед для себе, але трішечки з панського стола діставалося й підданним. Передовсім тим, хто перебував поруч. У вигляді різних дрібних привілеїв і дотацій перепадає й пересічним москвичам. Нехай крихти, але вистачає не лише на хліб. Не таємниця, що навіть бюджетник-москвич одержує чи не вдвічі більше, ніж за ту саму роботу його колега з Підмосков'я. Не зобижає казна й тутешніх пенсіонерів: завдяки різним надбавкам їхні пенсії на 30–40 відсотків більші, ніж в інших регіонах. Незаслужено завищені зарплати та соціальне забезпечення, цілком природно, породжують роздратування, заздрість і недоброзичливе ставлення до москвичів. За даними Всеросійського центру досліджень громадської думки, дві третини росіян вважають, що між жителями першопрестольної та інших регіонів існує напруженість, яка щорік зростає. У будь-якій державі є відсталі райони. Однак ніде в розвинених країнах немає такої різниці в зарплатах між столицею та регіонами, як у Росії.

Москвич (як, утім, і киянин, одесит, сибіряк чи парижанин) – це не місце проживання, це майже національність. До того ж національність наче першого гатунку, нехай на півголови, але вище за інших, які покликалі лише «гастарбайтствувати» на столичному ринку праці. Нерідко, здобувши «національний» статус москвича (за певних фінансових зуслів цього домогтися неважко), казанський татарин, полтавський українець або самаркандський узбек уже з деякою перевагою дивиться на своїх земляків. І якщо навіть у майбутньому

(можливо, вже недалекому) москвич втратить своє слов'янське обличчя, він цього ніби й не помітить. «С Масквы, с пасада, с Калашнава ряда» – може, бодай московський говірок, який поспішають перейняти новоспечені москвичі, залишиться. Хоча навряд чи...

Москва – всім містам мати, однак часто – мачуха для їхніх жителів. Столичний град начебто просторий, хлібосольний, відкритий для гостей з усіх азійських і європейських волостей. Мало того, вже не може без них обійтися. Але дуже часто престольна Москва, як дошка: спати можна, широко розкинувшись, та навкруги мете. Й іноді так, що хочеться зажмуритися, зіщулитися й бігти навамання, не озираючись, від цієї московської завіршної круговерті.

Москвич підтягнутий, зібраний, цілеспрямований, упевнено крокує єдиною, не ним, до речі, обраною дорогою. Одного разу (особливо в роки романтичної молодості) вона може завести в якусь Тмутаракань, однак рано чи пізно обов'язково поверне до кремлівських стін. На відміну від провінціала, котрий, як той муромський витязь («праворуч підеш... ліворуч повернеш...»), часто опиняється на роздоріжжі, москвич упевнений: усі стежки ведуть нехай навіть і в Рим, та все одно через нього в російську столицю. Вона – перехрестя всіх євразійських стежок-доріжок.

...Може здатися, що я негативно, з певною заздрістю та досадою – мовляв, не всіма зубами, які залишилися, можу відкусити від московського пирога – ставлюся до Москви й москвичів. Аж ніяк. Іронія? Мабуть. Як же без неї в моєму ще далеко не похилому, але давно не юнацькому віці? Та й (зізнаюся щиро) я теж «заражений» столичністю Москви. Досі в мені звучить урочистий голос диктора: «Поезд подъезжает к столице нашей Родины Москве!». Я добре пам'ятаю той дитячий захват, ту невгамовну цікавість, ті почуття оновлення, святковості, душевної окриленості, що проймали мене на московських вулицях і площах і викликали трепіт. З московських вокзалів і аеропортів, як і раніше, продовжуються мої українські мандрівні маршрути. І зазвичай квитки, придбані тільки «туди», є водночас квитками «назад»...